

Károlyi György kapcsolódása Debrecenhez és a bihari térséghez

Fazekas Rózsa

történész, ny. főiskolai tanár, Nyíregyházi Egyetem

Az Északkelet-Magyarországon a legnagyobb birtokállománnyal rendelkező Károlyi család befolyása a 18. század közepére messze túlnyúlt ősi szállásterületük, Szatmár megye határain. Megyénk politikai életében főispánokként már több mint egy évszázada meghatározó szerepet játszottak, de a grófi címet megszerző Károlyi Sándor kilépett a regionális keretek közül, és az országos politika alakításában is fontos tényezővé vált. Utódai, fia, Ferenc és unokája, Antal az örökségüket jó gazdaként kezelték. Főleg Antal törlesztette nagyapja¹ és apja² nagyszabású birtokvásárlásai miatt felhalmozódott adósságállományt, Haruckern Jozefával kötött házasságával pedig mintegy 120 ezer katasztrális holddal gyarapította családja földvagyonát a Dél-Alföldön.

A rangemelkedés, a vagyongyarapodás, az országos tisztségek elnyerése a Károlyi család életmódjának és kötődéseinek megváltozását is maga után vonta. Mint Szatmár megye főispánjai szoros kapcsolatot ápoltak nem csak saját, de a szomszédos törvényhatóságok jómódú középnemesei famíliáival is. Károlyi Sándor számára nagy kihívást jelentett életének rövid időn belüli gyors átalakulása. A bécsi arisztokrata körökben idegenül mozgott, aminek számos oka volt, többek között német nyelvtudásának hiányossága. Saját keserű tapasztalatai arra ösztönözték, hogy unokája már meg tudjon felelni a megváltozott követelményeknek. Fontosnak tartotta az idegen nyelvek, mindenekelőtt a német ismeretét, és a nagyvilági életben való otthonos mozgáshoz szükséges tudás elsajátítását, de ez nem okozhatta a „jó” magyar szokások feladását. Ez a törekvés a későbbi nemzedékek nevelési célkitűzései között is szerepelt.

Károlyi Antal és fia, József a 18. század második felében már képesek voltak a család rangjához illő reprezentációra, és utóbbi házassága Waldstein-Wartenberg Erzsébettel, de még inkább gyermekei családalapítása azt mutatja, hogy két emberöltő alatt nemcsak a magyar, hanem az európai arisztokrácia körében is jó „partinak” számítottak.

¹ Károlyi Sándor tartozásai halála után 596 018 pengő forintot tettek ki, amihez hozzájött még az évi 22–26 ezer forint kamat, miközben bevételei 25 ezer forint körül mozgottak.

² Károlyi Ferenc folytatta apja birtokgyarapító tevékenységét, és 565 137 pengő forint adósságot hagyott örököseire.

A család megváltozott státusza a szülőföldre való kötődés meglazulását vonta maga után. Nagykároly évszázadokon át a Károlyiak rezidenciális birtokközpontja volt, de a 18. század második felétől szezonális tartózkodási hellyé vált. Károlyi Antal – fia születésének öröme – 1768-ban Pesten megvette a Harruckern-ház szomszédságában lévő palotát, hogy az ország központjává váló városban is legyen a családnak egy rezidenciája, amelyet társasági életük méltó színterévé kívánt tenni. Mivel hivatali kötelessége Bécshez kötötte, egyre több időt töltöttek a felesége örökségeként rájuk szállt Kärntner Strasse-i palotában. Apja halála után Károlyi József Pestről Bécsbe költözött, és itt születtek gyermekei. Első kislánya négyévesen elhunyt, de három fia – István, Lajos és György –, valamint három lánya – Mária, Franciska és Jozefa –, akik gyermekkorukat főleg Bécsben töltötték, felnőttek és biztosították a család fennmaradását. Apjuk korai halála után anyjuk 1807-ben férjhez ment gróf Keglevich Ágostonhoz,³ aki anyjukkal közösen gyakorolta a gyámi jogokat. Károlyi József végrendeletében kikötötte, hogy gyermekeit magyar szellemben neveljék. Kívánságát felesége teljesítette, és 1808-ban hazaköltöztek. Az 1803-ban kezdődött tragédiák sora nem ért véget, mert a Károlyi gyerekek 1813-ban először az anyjukat, majd az év végén gyámjukat is elvesztették. A király 1813. november 10-én nagybátyjukat, Waldstein Emánuel-t nevezte ki gyámjukká, aki István nagykörűségéig, 1821. november 18-ig látta el a feladatot. 1826-ban a legfiatalabb fivér, György is nagykörűvé vált. Miután 1824-ben kiadták a leányok részét, 1827 augusztusában több éves előkészítő munka után sor került a több generáció óta osztatlan birtokkomplexum egyenlő arányban való felosztására a három fiútestvér között. A közös terhek, a folyamatban lévő perek és egyéb szükségek fedezésére 1862-ig a birtokok egy részét közös kezelésben hagyták.

A Szatmár megyében és a szomszédos területeken, valamint a Békés és Csongrád megyében fekvő birtokokból mindhárom Károlyi gróf részesült. Ezenkívül Istváné lett a Pest megyei főti uradalom, Lajosé a felvidéki Nyitra megyében lévő tótmegyeri uradalom. Mivel a három fivér örökrészenek becsértéke kismértékben eltért egymástól, a különbségeket főleg cserék útján egyenlítették ki. István és György a pesti palotában bírt egyharmad részét átengedte Lajosnak, így a belvárosi ház Lajosé lett, amelyet pénzügyi gondjai miatt 1831-ben adott el Györgynek. Az Üllői úti két majorház szintén kölcsönös lemondások révén végül György birtokába került. Az István és György rátája közötti értékkülönbség fejében István átadta öccsének a tarcali birtokokból őt illető egyharmad részt, aminek értéke 6739 Pft 30 kr volt. Ezenkívül 32 évre zálogba adta a kéci urada-

³ A Keglevich Ágostonnal kötött házasságból 1808. október 12-én egy kislány született, Augusztá, akit Gusztinának becéztek, és neve gyakran előfordul Károlyi György naplójában, mert Lajos bátyja mellett, ő állt a legközelebb hozzá a testvérei közül. Első férje Szapáry Antal volt, akitől elvált, hogy feleségül mehessen Batthyány Kázmérhoz.

lom helységei közül a Bihar megyében fekvő Kécet és Dédát, valamint a Közép-Szolnok megyéhez tartozó Peért, Csányt, Úsztatót, Csaholyt és Balázsházát, az Etei, valamint a Zölcsi pusztát, amelyeknek becsértéke összesen 67 235 Pft 53 kr-t tett ki.⁴

A zálogos évek letelte után, 1859-ben Károlyi György egyezséget kötött István fiával, Sándorral, mint apja meghatalmazottjával, amelynek értelmében 10 500 osztrák értékű forint és 57 ezer forint névértékű úrbéri földtehermentesítési kötvény lefizetése fejében az uradalom a tulajdonává vált.⁵

A kéci uradalom Bihar megyei részei: Kéc és Déda

Károlyi György kéci uradalmának bevételeit a nagykárolyi kerület többi uradalmáéval, a nagykárolyival, a nyírbátorival és a béltekivel együtt kezelték, ezért befizetéseinek, vagyis jövedelemtermelő képességének meghatározása a főkönyvek adatai alapján nem lehetséges. A birtokosztályhoz készített kimutatás szerint évi tiszta jövedelmét 1827-ben 2102 Pft 45 kr-ra becsülték az erdőn kívül, amelynek közel a felét a két legértékesebb Bihar megyei település adta: Kéc 731 Pft 29 kr-t, Déda 306 Pft 28 kr-t.⁶ Az uradalmait rendszeresen, évente egyszer-kétszer látogató gróf az 1820-as évek végén, és az 1830-as évek első felében keveset tett a gazdálkodás színvonalának és jövedelmezőségének növeléséért, sokat utazott, hogy tapasztalatokat gyűjtsön, és aktívan részt vett a közéletben. De miután hazatért másfél éves itáliai és közel-keleti utazásáról, figyelme középpontjába a gazdálkodás hatékonyságának az emelése került. 1835-ben beutazta birtokait, és felmérte állapotukat. A kéci uradalomról ezt jegyezte fel naplójába: „Megjártam Dédát és délután Úsztatót, Csányt és Peért, az egész Közép-Szolnokban fekvő jószágomat. Sok örömem benne nem volt, mert a gazdagság még nagyon gyenge karban vagyon.”⁷

A továbbiakban az uradalom két legfontosabb Bihar megyéhez tartozó településének, Kécnek és Dédának a bemutatásával foglalkozunk, amelyeket Károlyi Ferenc 1746. december 24-én szerzett meg az ecsedi donáció részeként. Korábban a Rákóczi, majd az Aspremont örökséghez tartoztak. Mindkét helység egészen Károlyi Györgyé volt. Kéc az érmelléki hegyek között, Déda pedig az

⁴ A Biharral szomszédos Közép-Szolnok megyei uradalomrész úrbéri állománya az 1850-es évek elején összesen 1196 katasztrális hold 865 négyszögöl volt, amely után kármentesítésben részesült.

⁵ Éble Gábor–Pettkó Béla: A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklái története, I-II. Bp., 1911. (a továbbiakban Éble–Pettkó, 1911.) 46–56.

⁶ Uo.

⁷ Gróf Károlyi György naplófeljegyzései, 1833–1836. Szerk. Fazekas Rózsa. Nyíregyháza, 2002. (a továbbiakban KGYN 2002.) 256.

érmelléki hegyek alatt, a Berettyó mellett, a Debrecenből az Erdélybe vivő postaúton feküdt. Természeti adottságaik kedveztek a szőlőtermesztésnek.

Az 1827-es birtokosztályhoz készült községenkénti felmérés és értékbecslés szerint Kécen 48 egész sessiót bírt az uraság, amelyen 125 házas gazda és 28 házas zsellér osztozott, ezenkívül 6 házatlan zsellér lakott a községben. Egy egész telekhez 28 hold szántóföld és 12 hold rét tarozott. Egy hold 1100 négyzetöllel számított. A falu határában lévő Nagyerdőben 922 holdat közös legelőként hasznosítottak. A helység lakói rendelkeztek még 81 ½ hold dézsmás szőlővel.

Az uraság saját kezelésű földjének számított 103 14/100 hold remanenciális föld, 224 6/16 hold majorsági szántó, 34 15/16 hold rét, 13 10/16 hold szőlő és 3 12/16 hold gyümölcsös. Ezenkívül a tiszti lakás telke, a csűrös kert, a cselédház, a pálinkaház, a sertésakol és a jágerház telkei összesen 16 14/16 holdat tettek ki. A kéci uradalomhoz tartozó 1653 905/1600 katasztrális hold erdőből 1304 1500/1600 kh Kéc határában terült el. Fényes Elek 1851-ben megjelent munkájában Kécről azt tartotta érdemesnek megemlíteni, hogy „szeszgyára, jó földje és szőlője” van.

Déda sessióinak száma 12 6/16 volt, amelyen 31 gazda és 6 házas zsellér lakott. Kéchez hasonlóan egy egész telek 28 hold szántóból és 12 hold rétből állt. A község rendelkezett 229 5/16 hold hegyi szőlővel. A szőlőből erős és tartós fehér bort készítettek. A termésből kilencedet adtak az uraságnak.

Az uraság összesen 55 11/16 hold allodiális kaszálót és 34 hold szőlőt birtokolt. A szőlőben volt egy kőpince borházzal. Az urasági épületek – a kuriális ház borházzal egy fedél alatt egy istállóval és szekérszínnel, egy bivalyistálló, egy korcsmaház istállóval és pálinkaházzal – arról árulkodnak, hogy Dédán is a borkészítés és a pálinkafőzés végtermékeinek árusításából származott a jövedelem jelentős része.⁸

Fényes Elek Dédára vonatkozó részletes adatközlése lehetővé teszi, hogy pontosabb képet alkothassunk az úrbéres és az allodiális földek arányáról és a természetföldrajzi adottságokról.⁹

A falu határa összesen 634 holdat tett ki. Az úrbéres szántó 162, a kaszáló 155, a dézsmás szőlő 110, összesen 427 hold. A majorsági szántó 5, a kaszáló 80, a szőlő 52, összesen 137 hold. Mivel a község nem rendelkezett legelővel és erdővel, ezért a mintegy 70 holdnyi gazos, cserjés területet a rétek felszabadulása után legelőnek használták. Fényes Elek közlése szerint a falu „földje szurkos, agyagos, kövecses, szinte munkálhatlan, s azért leginkább tengerit terem, de

⁸ Éble–Pettkó, 1911. 46–56.

⁹ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851.

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyese-orszagleirasok-81A15/fenyese-elek-magyarorszag-geographiai-szotara-84F88/d-857D5/deda-85830/>
Letöltés: 2023. 08. 15.

keveset”.¹⁰ A Berettyó keresztülfolyt a kaszálókon, ami egyszerre lehetett áldás és átok, mert védte a kiszáradástól, de árvíz idején elöntötte és használhatatlanná tette.

Bár 1827-ben nem találunk a juhtenyésztésre utaló urasági épületeket, és Fényes Elek sem említette, más források bizonyítják, hogy ebből az uradalomból sem hiányzott. A bevételeket és a kiadásokat tartalmazó főkönyvek 1827 és 1870 között azt mutatják, hogy változó súllyal ugyan, de Károlyi jövedelmének legnagyobb része a gyapjú értékesítéséből származott.

Flekl Károly jószágigazgató 1839-es januári, és 1846-os februári gazdasági beszámolójában fontos adatokat szolgáltatott a kéci uradalom juhállományára vonatkozóan is. 1846-ban Kéc, Peér és Úszató határában 3000 juhot tartottak.¹¹ A juhtartás körülményei a nagykárolyi kerület egyetlen uradalmában, így a kéci-ben sem voltak ideálisak. Az 1839-ben adott jellemzés visszatérő problémára hívta fel a figyelmet: „Juhaink ez évi szaporodása szerencsés kezdetet vett, ugyanis a károlyi uradalomban már 1800 szép bárán्याink ellettek, a bátoriban és béltékiben kisebb számmal, de szerencsés az elletés. Azonban sajnosan kell jelentenem, hogy a kéci uradalmi juhokban a métely¹² mutatkozik, mely nyavalya eddig orvosolhatatlan lévén, még szerencsének fogom tartani, ha 500 darab veszteséggel a veszedelemből kimenekedünk. Az Ér menti rétek legelésiben (mely szorosan el van tiltva) keresem a veszély okát, ahol egyízben a juhokat magam is találtam. Az ottani tisztségnek gondatlanságát és ügyetlenségét sem lehet menteni. Fájdalom, hogy az ember oly gyakorta azokban, kikre valamit bíz, csalódik, amit a kéci tisztségről bizvást elmondhatok.”¹³

Csak 1858-ból maradt fenn olyan főkönyvi kimutatás, amely részletezi, hogy az egyes uradalmakból mennyi gyapjú érkezett és mennyiért adták el. A gyapjút ebben az évben a Schossberger és fiai pesti nagykereskedőcég vásárolta fel.

¹⁰ Uo.

¹¹ MNL OL P 398. 18 217. Flekl Károly levele Károlyi Györgynek, Nagykároly, 1846. február 25.

¹² A mételykór előidézője a májmétely és a lándzsaalakú métely volt, amelynek betokozódott álcáit a takarmánnyal szedték fel az állatok. A mételyt gyógyítani nem lehetett. A betegség megelőzésének egyetlen módja, hogy az állatokat nem hajtják vize-nyős, posványos legelőre, illetve nem etetnek velük árvízjárta, beiszapolódott szénát, ami tele volt métellyel megfertőződött gazdaállatokkal, pl. csigákkal.

¹³ MNL OL P 398. 18 207. Flekl Károly levele Károlyi Györgynek, Nagykároly, 1839. január 17.

Az 1858. évi gyapjúértékesítés¹⁴

Uradalom neve	Gyapjú			
	mennyisége		értéke	
	bécsi q	%-ban	Pft	kr
Nagykárolyi	123,57	11,6	18 535	57
Nyírbátori	62,60	5,9	9390	–
Béltéki	47,91	4,5	7187	02
Kéci	18,27	1,7	2741	33
Orosházi	380,94	35,7	57 142	09
Debrői	331,48	31,1	46 407	13
Csurgói	101,52	9,5	15 228	–
Összesen	1066,29	100	156 630	114

Az 1848. évi áprilisi törvények elhárították a legfőbb akadályokat a polgári átalakulás útjából. A jobbágyszabadításról szóló törvény megszüntette az úrbéri szolgáltatásokat, az úrbéres jobbágytelkek eddigi használóik tulajdonává váltak. A földesurak kárpótlásban részesültek, amelynek módjáról a későbbiekben akartak törvényt hozni. A szabadságharc bukása miatt a jobbágyszabadítás és a földesúri kárpótlás Ferenc József 1853. évi pátensei alapján zajlott le. Az 1850-es évek közepétől az 1860-as évek derekáig megtörtént a birtokrendezés, amely során szétválasztották a földesurak és a jobbágyok által közösen használt legelőket és erdőket, valamint döntöttek a vitás földterületek hovatartozásáról. A földesurak az úrbéri szolgáltatásaikat 1848-ban elvesztették, kárpótlásuk viszont csak az 1850-es évek közepén kezdődött meg. A földesúri járadékok tőkésített összegét kamatozó földtehermentesítési kötvényekben kapták meg. Egy egész jobbágytelek után 300–700 pengő forint járt, a zsellérek szolgáltatásaiért pedig egységesen 50 forint. Károlyi egy egész jobbágytelek után 400-tól 650 pengő forintig terjedő kárpótlásban részesült. A földtehermentesítési kötvényeket 1855 és 1860 között kapta kézhez.

A kéci uradalomban a kárpótlás kiszámítása kétféleképpen történt.¹⁵ A birtokos mindkét Bihar megyei községben egy egész telekért 500 Pft kárpótlásban részesült. Kécen 48, Dédán 12 $\frac{3}{4}$ úrbéres telek után 25 300, illetve 6 825, összesen 32 125 Pft kárpótlás járt. Ebben az összegben benne volt a 26 kéci, valamint

¹⁴ MNL OL P 414. D. Főkönyvek, 1858. Schossberger a gyapjú mázsájáért 150 pengő forintot adott, kivéve a debrőit, amelyért 140 forintot fizetett. A debrői gyapjúért mindig kevesebbet ígértek a kereskedők. 1 bécsi q=100 font, 1 font 0,56 kg, 1 pengő forint=60 krajcár

¹⁵ Mivel Erdélyben nem vezették be az urbáriumot, ott a kárpótlást az úrbéres földek terjedelme alapján határozták meg. A kéci uradalom Közép-Szolnok megyében lévő úrbériségeiért (1196 865/1600 kh) 24 806 Pft 50 kr földtehermentesítés és 11 783 Pft 14 kr kamat járt.

a 9 dédai zsellér szolgáltatásainak megváltása is. A 32 100 Pft névértékű földtehermentesítési kötvényt és a 25 Pft készpénzt 1856 januárjában vette át. A kötvények után 1848. május 1-jétől 5%-os kamat járt. A 9400 Pft névértékű kötvények már 1855. december 4-én megérkeztek a nagykárolyi pénztárba, ahonnan a pesti pénztárba kerültek. 1040 Pft 37 kr-t készpénzben fizettek ki. A kéci és a dédai földtehermentesítési kötvények és az utánuk járó kamatok összesen 42 565 Pft 37 kr-t tettek ki.¹⁶

Károlyi a többi uradalmához hasonlóan a kécit is igyekezett fejleszteni, de kis mérete, az egyes részek közötti távolság és a kedvezőtlen természetföldrajzi adottságok miatt itt nem ért el számottevő eredményt.

Debrecen díszpolgára

Károlyi György úti jegyzeteiben egy-egy városról, vidékről rövid, találó megjegyzéseket tett, amelyek értékítéletét is magukban foglalták. Debrecenről nem rendelkezünk ilyen leírással, ezért egy angol utazó, John Paget benyomásait idézzük 1835-ből, akivel Károlyi is találkozott Pesten. „Az ötvenezer lakosú Debrecen az Alföld fővárosa. Egyes utazók ugyan Európa legnagyobb falujának szokták nevezni, s valóban rá is szolgál erre a névre. Széles, kövezetlen utcáival, földszintes házaival nemigen emlékeztet azokra a helységekre, amelyeket Európában városnak szokás tekinteni, ráadásul országút sincs a közelében. Esős időben az egész város egyetlen sártenger, a katonatisztek, akiknek szállása az utca egyik oldalán van, kénytelenek lóra ülni, ha át akarnak menni vacsorázni a túloldalra. Kövezett út helyett beérik egyetlen deszkapallóval [...]”¹⁷ A későbbi években sem változott sokat a városkép, mert Petőfi is ugyanazt tapasztalta 1847-ben, amit Paget. „Voltál-e már Debrecenben, barátom? Láttad-e e pusztai várost, vagyis e városi pusztaságot? Ha porba vagy sárba akarsz fulladni, csak ide jöjj [...]”¹⁸ Bár Debrecenről nem ismerjük Károlyi véleményét, nem sokban különbözhetett a tágabb régió megítélésétől, amelyet még az ország nyugati részéhez viszonyítva is civilizálatlanabbnak tartott, és ezért nem tudta elképzelni az életét Nagykárolyban, a többségében unalmas és műveletlen tekintetes urak társaságában.¹⁹

¹⁶ MNL OL P 414. Lad. 6.

¹⁷ John Paget: Magyarország és Erdély. Szerk. Maller Sándor. Bp., 1987. 154.

John Paget (1808–1892) Orvosnak tanult, de 1835-ben a Grand Tour során Rómában megismerkedett Wesselényi Polixéniával. Miután Polixénia elvált, 1837-ben feleségül vette, Erdélyben telepedett le, és mintaszerű gazdálkodást folytatott.

¹⁸ Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Úti levelek Kerényi Frigyeshez. Debrecen, 1847. május 14.

<https://mek.oszk.hu/05900/05911/05911.htm#112> Letöltés: 2023. 08. 19.

¹⁹ KGYN 2002. 262., 269.

A Károlyiak a 19. század eleje óta rendelkeztek házzal Debrecenben, amely az 1827. évi osztálykor Károlyi György tulajdonába került. A Csapó utcában lévő házat 1810 augusztusában Tatay József orvosdoktortól vették meg 5000 pengő forintért. A következő évben Kiss Józseftől sikerült megszerezni a mellette fekvő házat is a telekkel együtt, amelyet korábban Gönczy Sámuel örökösei adtak el neki 18 ezer pengő forintért. Az egyesített két telekhez a Hortobágy felé vezető úton bal felől, közel a Látókép csárdához egy árokkal körülvett 27 köblös szántóföld is tartozott. A rajta lévő gazdasági épületeket 4945 pengő forint 14 krajcárra becsülték. Károlyi György halála után örökösei 19 200 osztrák értékű forintért Knoll Pálnak adták el.²⁰

Károlyi György számára a debreceni ház fontos pihenőhelynek számított a Pest és a Nagykároly közötti „már jól esmert és magában legunalmasabb”²¹ hosszú úton. 1840. július 19-i leveléből megtudhatjuk, hogy hogyan szervezte meg útjait. „Az utazó kocsim, melyet múltkor Pesten hagytam, rendben legyen, hogy az úton bajom ne legyen vele” – utasította titkárát, Bártfay Lászlót, akinek a forspont lovak megrendeléséről is gondoskodnia kellett. „Augusztus 2-án öt órakor reggel Üllőn a korcsmáros lovait, 8-kor Cegléden, 11-kor Szolnokon, 2-kor Törökszentmiklóson, 4-kor Kisújszálláson, 6-kor Karcagon, 8-kor Nádudvaron, 11-kor Szoboszlón. S így hajnalban Debrecenben leszek, ha az utak engednek.”²² Az utak állapota nemcsak Debrecenben hagyott kívánnivalót maga után, hanem az egész országban, de az Alföldön különösen. Épített utak nem lévén, ősszel és tavasszal a sár lassította a közlekedést, nyáron pedig a porral kellett megküzdeni. A fárasztó út után a debreceni ház nemcsak az otthon kényelmét nyújtotta Károlyi számára, hanem azt is biztosította, hogy zökkenőmentesen végezhesse munkáját, hiszen leveleit mindig a tartózkodási helyére irányította. 1835. augusztus másodikáról és a következő napról szóló naplóbejegyzésében így írt a debreceni házban töltött időről: „Ott egypár órát aludtam, s a félnapot szinte ott töltöttem, egy rakás levelek írása egész délig elfoglalt, délután pedig utamat folytattam [...]”²³

A Nagykárolyba való utazásokon kívül két olyan alkalmat ismerünk, amikor gyakrabban megfordulhatott Debrecenben, és hosszabb időt tölthetett a házban. A pesti jogi egyetem elvégzése után 1820 júniusában bevonult katonának. Az alig három éves szolgálatot Karacsay Sándor alatt a császári ulánusoknál kezdte, majd a Württemberg huszárokhoz került, onnan 1821 tavaszán már főhadnagyként érkezett a Simonyi József vezette Hessen-Homburg huszárezredhez. A lovasszázadokat Diószegen, Békésen, Nyíregyházán, Vásárhelyen, Deb-

²⁰ Éble–Pettkó, 1911. 158–159.

²¹ KGYN 2002. 248.

²² MNL OL P 414. B. Lad. 7. No. 2. 296–97. fol. Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, Bécs, 1840. július 19.

²³ KGYN 2002. 248.

recenben és Böszörményben szállásolták el, a központ Debrecenben volt. Az ezred tisztikarában ismerkedett meg Széchenyi Istvánnal, aki 1820. április 16-tól szolgált a Debrecenből mintegy 4 magyar mérföldre (45,2 km) lévő Diószegen állomásozó században. Károlyi György itt is csak néhány hónapot töltött, mert 1822-től már Estei Ferdinánd főparancsnoksága mellett alkalmazták.²⁴ Ez a néhány hónap mégis sorsdöntő volt az életében, mert a Széchenyi Istvánnal és Wesselényi Miklóssal való találkozás alapvetően meghatározta a továbbiakban élet- és gondolkodásmódjának alakulását. Debreceni tartózkodásának részleteit nem ismerjük.

Miután Széchenyit a király 1845-ben kinevezte a Helytartótanács közlekedési ügyosztályának az élére, nagy lendülettel fogott hozzá a Tisza és mellékfolyóinak szabályozási munkáihoz. Károlyi Györgynek is érdekében állt a folyók szabályozása, mert a Szabolcs, Szatmár, Bereg, illetve Békés és Csongrád megyében fekvő birtokaiban sok kárt tettek az árvizek, ezért aktívan részt vett a szervező munkában. 1845-ben a Békés Megyei Kőrös-szabályozási Társulat, 1846 januárjában a Csongrád-szegedi Tisza-szabályozási Társulat elnökévé választották. Az eddig megalakult regionális ármentesítő társulatok munkájának összehangolására 1846. január végén a pesti Károlyi-palotában létrehozták a Tiszavölgyi Társulatot, és a központi választmány elnökévé Károlyi Györgyöt választották.²⁵ 1846-ban két Debrecenből írt levelét ismerjük, amelyek a Tisza-szabályozási munkákat érintették. Április 15-én arra kérte Bártfay Lászlót, hogy készíttessen a társulat számára egy pecsétet. Mint mindig, most is aprólékosan leírta, hogy mit szeretne. A pecsét legyen egyszerű: „Tiszavölgyi Társulat. Körülírat gyanánt pedig Központi Választmány. Talán a közepét nagyobb betűkkel, a körülíratot pedig currens betűkkel”.²⁶ Augusztus 7-én bosszankodva számolt be arról, hogy a tervezettnél több időt kellett a városban töltenie, és érdemi döntések nem születtek a 3-án kezdődött közgyűlésen: „... egy heti tanácskozásnak csak az lett az eredménye, hogy őexcellenciája [Széchenyi István] és a központi választmány teljes hatalommal ruháztassanak föl egész a jövő januári nagygyűlésig, és a munka minél előbb kezdessék meg. Ily eredményt persze egy napi tanácskozás hozhatott volna, annyival inkább, hogy sokan ezt csakugyan első napon is proponálták, de akkor nem tetszett.”²⁷ Ahhoz pedig, hogy a munkák mielőbb elkezdődhessenek, az alapszabály vita helyett lényegi döntéseket sürge-

²⁴ Baják László: Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége 1825–1849. I. rész. In: *Folia Historica*, 1993. (a továbbiakban Baják, 1993.) 108.

²⁵ Baják László: Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége 1825–1849. II. rész. In: *Folia Historica*, 1996–1997. (a továbbiakban Baják, 1996–1997.) 24–25.

²⁶ MNL OL P 414. B. Lad. 7. No. 2. 470. fol. Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, Debrecen, 1846. április 15.

²⁷ MNL OL P 414. B. Lad. 7. No. 2. 47. fol. Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, Debrecen, 1846. augusztus 7.

tett. A siker kulcsa szerinte a hitel és annak garanciája. Augusztus 16-i, már Sárospatakról keltezett leveléből megtudjuk, hogy a napokban Tiszadobra indulnak, ahol megkezdődnek a munkák.²⁸ Károlyi sok időt és energiát fordított közéleti feladatainak ellátására, családjának pedig nélkülöznie kellett jelenlétét. 1846 szeptemberében emiatt szemrehányást tett magának, amikor ezt írta: „Ezen nyár rám nézve igen kedvetlen volt. Örökké hol a Tisza-szabályozásban, hol a megyében járni-kelni voltam kénytelen, úgy a családomat egész nyáron csak egy pár nap óta láthatom.”²⁹

Károlyi György közéleti tevékenységét ismerték és elismerték a reformkorban, aminek egyik példája, hogy Debrecen város tanácsa és választott közönsége 1844. június 17-én tartott közös ülésen díszpolgárrá választotta. A nagyrabecsülésnek ez a megnyilvánulási formája a reformkorban kezdett elterjedni. Debrecenben először 1835-ben ítéltek oda a címet, átvéve a más városokban már létező szokást. Írásban nem rögzítették a cím adományozásának szempontjait, így nem tudjuk, hogy mi alapján terjesztették elő a jelöltet. A cím semmilyen kötelezettséggel nem járt.

Az 1835 és 1849 között kitüntetett 15 személy közül az első kilenc az északkelet-magyarországi régióhoz tartozó megyék főispánja vagy főispáni helytartója (4 fő), Debrecen királyi biztosa (2 fő), Bihar megye országgyűlési követe (1 fő), a tiszántúli kerületi tábla elnöke (1 fő) és egy táblabíró volt. Beöthy Ödön kivételével konzervatív beállítottságú politikusok, tisztségviselők. A reformkori politikai küzdelmek hatása és a város vezetőinek fokozatos orientációváltozása figyelhető meg a következő négy díszpolgár kiválasztásában: Károlyi György (1844), Deák Ferenc (1845), Széchenyi István (1845) és Kossuth Lajos (1848).³⁰ Károlyi György politikusi teljesítménye nem mérhető a másik három személyéhez. A közjó szolgálatában végzett tevékenysége viszont igen. Károlyi erkölcsi kötelességének érezte a köz javáért munkálkodni, illetve a bajba jutott vagy sérelmet szenvedett embereken segíteni, cserében azért a gazdagságért, amivel az isteni gondviselés elhalmozta.³¹ Azt gondolta, hogy „ahol közszükséglet áll elő, a magánérdeknek vagy csupán kényelemnek félre kell vonulnia”,³² és ennek

²⁸ MNL OL P 414. B. Lad. 7. No. 2. 249–250. fol. Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, Sárospatak, 1846. augusztus 16. Augusztus 27-én Tiszadobon az urkomi magaslat mellett Széchenyi István ünnepélyes kapavágásával kezdetét vette a Tisza szabályozása.

²⁹ Baják, 1996–1997. 25.

³⁰ Gazdag István: Debreceni díszpolgárok. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Évkönyv. Szerk. Gazdag István. Debrecen, 1993. 65–66.

[https://library.hungaricana.hu/hu/view/HABM_Evk_20/?query=SZO%3D\(d%C3%ADszp*\)&pg=58&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/HABM_Evk_20/?query=SZO%3D(d%C3%ADszp*)&pg=58&layout=s) Letöltés: 2023. 08. 10.

³¹ KGYN 2002. 249–250.

³² Baják, 1993. 107.

szellemében cselekedett. A város vezetői ezt, az ország javát szolgáló önzetlen szolgálatot elismerésre méltónak találták.

*

Mellékletek

*Károlyi György debreceni díszpolgári oklevele és a város kísérlőlevele*³³

Mi Szabad Királyi Debrecen Városának Főbírája, Polgármestere, Tanácsa, Nép-szószólója és Választott Hites Közönsége adjuk tudtára mindeneknek, akiknek illik: hogy az alólírt napon és esztendőben méltó tekintetbe vévén azon nagysze-rű érdemeket, melyeket méltóságos nagykárolyi gróf Károlyi György úr őnagy-sága, ő császári királyi apostoli Felségének aranykulcsos híve, tekintetes Békés megye főispánja a haza eránt magának szerzett, önként vonatattva, mindenkor használni minden alkalmat a hon javára áldozatokkal is járulhatni,³⁴ mely buzgó honszeretetből eredett áldozatainak emlékét midőn már hazánk törvénykönyvei is a késő utódok előtt feledhetetlenné teszik, azoknak elősorolása önként felesle-gessé válik. A sokszoros érdemekkel kitűnő méltóságos grófot, ki jelenleg is a hon jobblétének és virágzásának elősegülésére alakult Nemzeti Gazdasági Egye-sületnek elnökségével megtiszteltetve, minden munkásságát és hatását a honnak szenteli, hazafiúi hálaérzetből e szabad királyi városhoz közelebb kapcsolhatni dicsekedésünknek tartván, városunk díszpolgárainak száma közé soroltuk.

Ezen hazafiúi tisztelet nyilvánítására méltóságos gróf úr őnagysága részére kiadván jelen városunk szokott pecsétjével megerősített díszpolgári levelet.

Költ, Debrecenben 1844. június 17-én a Tanács és Választott Hites Közön-ség együtt tartott gyűlésünkől

Kiadta Pfansmid Károly
főjegyző

³³ MNL OL P 395. III. 41/1-2. A forrásokat a mai helyesírás szabályai szerint szöveghű-en közöljük.

³⁴ Egyik alapítója és nagyvonalú mecénása volt Széchenyi mellett a reformkor legszim-bolikusabb vállalkozásainak: Pesti Kaszinó (1830-tól Nemzeti), Tudós Társaság, pes-ti lóversenyzés, Magyar Gazdasági Egyesület, Pesti Magyar Színház (1840-től Nem-zeti), Lánchíd. Mint a modernizáció elkötelezett híve, egész életében részt vett min-den, az emberek életét gazdagító, jobba tevő gazdasági-, kulturális-, szociális- és sportegyesület megteremtésében, valamint támogatásában. A teljesség igénye nélkül néhány: Dunagőzhajózási Társaság (1830), Pesti Hazai Első Takarékpénztár (1840), Pesti Cukorgyár Rt. (1844), Védegylet (1844), Pesti Nemzeti Vívó Intézet (1825), Pesti Testgyakorló Intézet (1839), Pest-budai Hangászegyesület (1836), Kisdédóvó Intézeteket Terjesztő Egyesület (1842), Vakok Pesti Intézete (1842), Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület stb. Ezenkívül pénzt adott a pesti szegények és éhezők segélye-zésére, a pesti szegény gyermekkórházra vagy a pesti koldulás megszüntetésére. Uradalmaiban számos egyházi intézményt támogatott, iskolát és kórházat alapított.

Méltóságos Gróf Császári Királyi Kamarás és Főispán Úr!

Hazafiúi örömrözet foglalja el keblünket jelenleg, midőn előttünk alkalom nyílik nagyságodat, ki magát a haza eránt már eddig is szerzett annyi érdemekkel kitüntette, és kinek honosságával e város dicsekedhetve méltán reménylheti, hogy tanúsított hazafiúi lelkesedésénél fogva e szabad királyi város és ennek lakosai boldogítását és virágzását is jövendőre nézve még inkább szíven hordandja. Polgáraink társulatába foglalhatni, és eszerént a hon eránti vonzalomnál fogva kedves kötelességünket teljesíthetni.

Méltóztasson annál fogva a méltóságos gróf az idemellékelt díszpolgári levelet tőlünk kegyesen úgy fogadni, mint jelét és bizonyosságát azon hazafiúi tiszteletnek, mellyel e szabad királyi város nagyságodnak kitűnő érdemei eránt viseltetik.

Kik egyéberánt magunkat és városunkat nagyságodnak kegyességébe ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel maradtunk Debrecenben, június 17-én 1844-ben tartott Tanács és Választott Hites Közönségi gyűlésünkben

Nagyságodnak alázatos szolgálai,

szabad királyi Debrecen városa főbírája, polgármestere és tanácsa

*

*Károlyi György válaszfogalmazványa*³⁵

Pozsony, 1844. szeptember 14.

Nemes Városi Tanács és Választott Hites Közönség!

Azon kitüntetés, melyet szabad királyi Debrecen városa bizonyít irántam, midőn f. é. június 17-én tartott gyűlésének határozatából polgárai számába fogad, annál becsesb előttem, mivel ily díszes megkülönböztetésemet egyedül a tisztelt tanács és közönség megelőző kedvezésinek és azon jó véleménynek tulajdoníthatom, melyben egykor őseim e város lakóinál állottanak. De becses az előttem a jövendő tekintetében is, mely mindnyájunkat ama kilátással kecsegtet, hogy a királyi városok tisztulva emelkedő alkotványos intézkedésinknél fogva még szorosabban kapcsoltatván a haza egyeteméhez, valamint ipar és műveltség által a közjólét gyűlhelyeivé válnak, úgy a valódi nemzetiségre is összevetett munkálkodással mindinkább fényt és erőt fognak árasztani.

Hogy a nemes város engem is ily törekvésnek részesévé, ily társulat tagjává megválasztani szíveskedett, fogadja legméltóbb hálámat, köszönetemet. Ki egyébiránt kedvező hajlandóságukba továbbra is ajánlott, minden illendőséggel vagyok, Pozsonyban

a Nemes Városi Tanácsnak és Választott Hites Közönségnek

kész kötelességű polgártársok,

gróf Károlyi György

³⁵ MNL OL P 395. III. 41/3. A fogalmazványt Károlyi titkára, Bártfay László készítette.